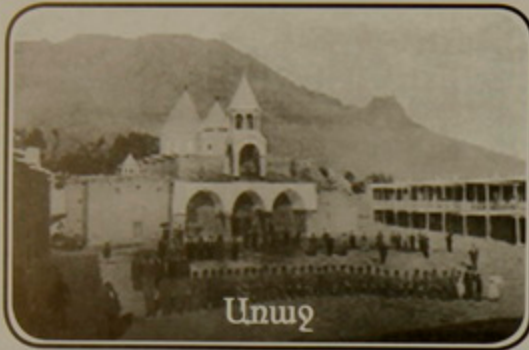

ՈՒՒՏԱԳՆԱՅՈՒԹԻՒՆ ԴԵՊՐ ՎԱՐԱԳ-ԱՅ ՎԱՆԷ

Մ. Մարգարանցի

Կար ու չկար:

Կը սուրանք ցորենի հասուն դաշտերու մէջէն: Ամէն երկվայրկեան կը փոխուին ոսկէ դաշտերու գոյները, մանաւանդ երբ զեփիւղ ալիք-ալիք կը տարուբերէ հասկերը: Եփշդ այսպէս կը պատկերացնէի այս հանդերը, որոնց մէջ հայ շինական հնձուորը իր եզներուն ետեւէն քալելով կ'երգէր իր «Մաճկալ ես, բեգարած ես» ու «Հորովե՛լ» երգերը: Կը պատկերացնէի պարբէս հասակով Սկրտիչ Խրիմեանը, որ ցորենի ծփացող հասկերուն մէջ իր Ժառանգաւորաց դպրոցի սաներով ու գործակիցին՝ Սկրտիչ Փորթուգալեանի հետ միասին կը սորվեցներ մայր հողէն բերք ստանալու ատելի արդիական միջոցները: Հո՛ս էր որ ան իր «Պապիկ և Թոռնիկ»ին մէջ դառնալով Թոռնիկին կ'ըսէր. «Ես բեգի ա՛յս հողին հետ պիտի ամուսնացնեմ»- ի՛նչ հզօր ու խօսուն գրական պատկեր մը՝ «հողին հետ ամուսնացնել»:

Մեր աջին, հորիզոնին վրայ Վանայ լիճին կապոյտն է: Առաջին անգամ կը տեսնեմ այս ծով-լիճը...առաջին անգամ: Բայց նախ բարձրանանք Վարագայ վանք եւ մեր ուխտը նորոգենք Խրիմեան Հայրիկի ոգեղէն ներկայութեան:

Փոխադրակառքին մէջ յաջորդաբար խօսք կ'առնեն Դոկտ. Կարալիս Տէր Եղիայեան, Աւօ Չափարեան և ես: Կարալիսը կը խօսի վանքին մշակութային կարեւորութեան մասին, Աւօն՝ Խրիմեանի հիմնած երկրագործական վարժարանին, իսկ ես կ'ամփոփեմ Վարագայ վանքին պատմութիւնը, յատկեալ տեղեկութիւններ տալով Սկրտիչ Փորթուգալեանի, Արմենական կուսակցութեան և մեծ վիպասան

Րաֆիի առնչութիւններուն մասին: Արդարեւ, մեծ վիպասան Րաֆիին պատմական Հայաստան, յատկապէս Վանի շուրջ, Վասպուրական, Մուշ, Ալաշկերտ կատարած իր շրջագայութիւններու ընթացքին շփումներ ունեցած է:

երիտասարդ Խրիմեանի հետ, որուն հետ վստահաբար գրուցած է բուն ներքին հայաբնակ նահանգներու մէջ տիրող անցնչելի կացութեան շուրջ: Ի հարկէ անոնք բնաբրկած են բուրբ ու քիւրտ և անոնց հետ գործակցող հայ վաշխառուներու, բեկերու ու վալիներու ոտնձգութիւններու պատճառով տառապող հայ աշխատատեղ խաւերու կացութիւնը (այդ կը վկայեն «Կայծեր» ու «Խեմքը» վէպերը): Վստահաբար այս երկու մեծ հայերը՝ ապագայ սերունդներու ՄԾԾ Դաստիարակները, երազած են տեսնել հայ ժողովուրդի ազատագրութիւնը, որուն իրագործումը տեսած են ուսման, գիտակցութեան զարգացման և «ռուս բեռի օրինաբեր» բանակներուն մէջ:

Այս խմորումներուն պատկերին մէջ կը յայտնուի Խրիմեանի գործակից Սկրտիչ Փորթուգալեանը, որ երկրագործական վարժարանին և Վանի մէջ իր պաշտօնավարած դպրոցի աշակերտներէն կը պատրաստէ ապագայ Արմենական կուսակցութեան գործիչները:

Վարագայ վանք, Վարագայ գիւղ: Սովորական վայր մը չէ այս գիւղը, ուր 19-րդ դարը տակաւին չէ գոցուած:

Կը մտնենք գիւղ, որուն կիսականգուն ամենէն մեծ շինութիւնը կամ համալիրը վանքի մնացորդներն են, որոնք յամառօրէն տակաւին կը դիմանան մարդու և բնութեան արհաւիրքներուն (անիկա դիմացաւ նաեւ Վանի վերջին՝ 2011-ի երկրաշարժին, զոհ տալով միայն գաւիթի կիսախարխուլ կամարները):

Քուրտ բնակիչները դուրս կու գան իրենց բնակարաններէն ու կը յայտնուին պատուհաններուն մէջ կամ պատշգամբերուն վրայ, իսկ երախսները ոտնամաններով կամ

առանց ոտնամաններու կը վազեն մեր փոխադրակառքին աջ ու ձախ կողմերէն: Գունագեղ շորերով հրապարակի մմանող տարածութեան մէջ կանգ կ'առնէ փոխադրակառքը: Հրապարակ կոշուածը նորոգութեան մէջ է. հողի, խիճի, քարի ու սալիկներու թումբեր կան հոս ու հոն: Փաստօրէն կը նորոգեն վանքին հրապարակը: Մեզի կը մօտենայ եօթանասուններու մէջ բուրտ մը, կ'ողջունէ և կը յայտնէ թէ վանքին պահակն է, ապա բարի գալուստ մաղթելով կը հրաւիրէ եկեղեցի: Աւօն կը հաստատէ պահակին իսկութիւնը և կ'առաջարկէ յուսախաբ չընել զինք՝ իրմէ գնելով սրբապատկերներ, յուշանուէրներ ու մոմեր:

Կիսախարխուլ կամարածէ գալիքին տակէն երկիւղածութեամբ կը մտնենք մայր եկեղեցի, իսկ պահակը մեր ետեւէն կը փակէ դարպասը, որպէսզի լաճերը չխանգարեն «յաճախորդներուն» առանձնութիւնը:

Եօթներորդ դարուն հիմնադրուած եկեղեցին տարիներու ընթացքին վերածուած է վանքային համալիրի, որուն վեց եկեղեցիներուն, գալիքներուն ու յարակից շինութիւններուն մեծ մասը քանդուած է՝ այսօրուան այցելուին թողլով կամարածէ մուտքը (2011-ի երկրաշարժին գրեթէ փոյ եկած), գալիքը, Ս. Նշան և Ս. Աստուածածին եկեղեցիները, որոնք նոյնպէս ենթակայ են փլուզման, եթէ անմիջական նուազագոյն ամրացման աշխատանքներ չկատարուին:

Հայութեան սիրտն ու հոգին կայ այս սրբազան պատերուն մէջ, ուր կը սաւառնին նաեւ Վասպուրականի արծիւներու հոգիները:

Ընդմիջում մը:

Տարբեր առիթներով լսեցի կարգ մը ընթերցողներէս, թէ ինչո՞ւ դրամ ծախսենք նորոգութեան համար, երբ այլեւս ոչ մէկ հայ կ'ապրի այս կողմերը, որոնք կորսուած են հայութեան համար: «Կորսուած են», թերեւս **այսօրուան** համար. ո՞վ կրնայ գուշակել սակայն գալիքը, ապագայի զարգացումները: «Կորսուած են», թերեւս, եթէ չես հաւատար որ այս սրբատաշ քարերուն մէջ տակաւին կ'ապրին հոգիները Հայոց Հայրիկին, Գարեգին Եպս. Սրուանձտեանցին, Բաֆֆին եւ Ժառանգաւորացի սաներուն:

«Կորած են»: Միթէ՞ կորսուած կը նկատես, եթէ զաւակդ կամ հարազատներդ ժամանակաւորապէս գերի են տարուած...:

Վարագայ Վանք եւ «Արծուի Վասպուրականի»

Խրիմեան Հայրիկ
Գործ՝ Վարդգէս Սուրենեանցի

Թէեւ վանքը հիմնադրուած է 7-րդ դարուն, բայց պատահականօրէն չէ ընտրուած տեղը, որովհետեւ Վանի պատմութեան բանգարանին մէջ կը ցուցադրուին սեպագիր արձանագրութիւններ, որոնք բերուած են Վարագայ վանքէն: Հեթանոսական մշակոյթէն քրիստոնէականին անցման շրջանին ասիկա ընդունուած սովորութիւն մը եղած է: Այդպէս է Էջմիածնի, Զուարթնոցի և բազմաթիւ այլ քրիստոնէական պաշտամունքային շինութիւններու պարագան, իսկ կարգ մը հեթանոսական սրբավայրեր պարզապէս գմբէթի և այլ յարակից կառոյցներու յաւելումներով վերածուած են եկեղեցիներու:

Խաւարին դէմ լոյսով, եաթաղանին դէմ գրիչով, միջնադարեան խաւարամտութեան դէմ գիտութեան լոյսով կը փայլի այս վանքը, մանաւանդ 1857-էն սկսեալ, երբ այդ տարիներուն երիտասարդ վանեցի վանահայր Մկրտիչ Վրդ. Խրիմեան կը հիմնէ Վարագայ վանքի Ժառանգաւորաց դպրոցը: Մկրտիչ Վարդապետ կը վերացնէ միջնադարեան *ֆախիսկան* (յատուկ գաւազանով ծեծի տեսակ մը), ապա յատակին փռուած օթոցներու (*միմտեր*) փոխարէն կը ներմուծուին գրասեղանն ու գրատախտակը, քարտէսներ, բնագիտութեան նկարներ և այլ ուսումնական տեսողական նորութիւններ: Վարժապետ տիրացուներու, կամ այսպէս ըսուած՝ Տէր Թողիկներու փոխարէն կը հրաւիրուին Պոլիս և

Երրոպա ուսած ուսուցիչներ, մատենաներու և Յայսմատութիւններու զուգահեռ աշակերտներուն կը տրուին դասագիրքեր, բայց Վարազայ վանքի գլուխ գործողը կը հանդիսանայ վանքին տպարանէն լոյս տեսնող «Արծուի Վասպուրական» (նախապէս կը հրատարակուէր Պոլսոյ մէջ), որ Արեւմտեան Հայաստանի բուն գաւառներու տարածքին առաջին հայկական պարբերականը ըլլալու հանգամանքով կը ներկայանայ մեր մշակոյթի պատմութեան մէջ:

Նախախնամական էր «Արծուի Վասպուրականի» դերը մանաւանդ գաւառներու հայ զանգուածներէն ներս ազգային գաղափարախօսութեան ամրապնդման ճիգերուն մէջ: Պ ա ր Ե ր ա կ ա ն ի ն էջերուն մէջ լոյս կը տեսնէին հայկական

պատմական անցեալի հերոսական դէմքերուն ու դէպքերուն մասին գրութիւններ, որոնք շուտով պիտի նպաստէին ազգային ոգիի ու ազատագրական գաղափարներու տարածման: Պատահական չէր որ Բաֆֆին նոյնպէս հանդէս եկած է այս պարբերականին էջերուն մէջ:

Եւ, այսքանէն յետոյ, իմաստ չտեսնել ու «կորսուած» համարել այս յուշարձանը... առնուազն անցեալը ժխտելու ոչնչապաշտական վերաբերմունք մըն է:

Հապա ինչպէ՞ս մոռնալ 1896-ի արիւնարբու Համիտի սարքած կոտորածներուն զոհ գացած Ժառանգաւորացի աշակերտներուն և ուսուցչական կազմին մէկ մասը, որ հրաշքի համագոր գործեր պիտի տեսներ բուն հայկական գաւառներէն ներս:

Վանքի Սրբ. Աստուածածին եկեղեցւոյ զով պատերուն ներքեւ դող մը կը բարձրանայ մարմինս ի վեր, փշաբաղում մը կ'ունենամ, երբ Կարապիսին առաջնորդութեամբ ուխտատուներս ջերմեռանդօրէն հանգուցեալներու հոգիներուն համար կ'երգենք շարականներ ու «Տէր Ողորմեա՛»ն, մինչ ես կը վերծանեմ պատերուն ու որմնակարներուն վրայ տակաւին ընթերցելի մետրոպատառ գրութիւնները:

Ատենն է իջնելու Վան ու Այգեստան, ուր Միտի Դուռը ակնդէտ կը սպասէ հեռաւոր վայրերէ եկած իր հարազատ գաւակներուն:

Արդեօք պիտի բացուի՞ կամ ե՞րբ պիտի

բացուի հայոց յոյսերու այդ բարեղէն դուռը, որպէսզի Փոքր Միտին ու իր սերունդները արդարութեամբ իշխեն այս մոլորակին վրայ...:

2012

ՄԵՐՄՆԱՅԱՆԻՆ ԱՂՕԹՔԸ

Սկրտիչ Կաթողիկոս Խրիմեան

Ես կը ցանեմ, ո՛վ իմ Աստուած, Դու անձրեւ տուր առատ առատ Չոր հատիկներ ծիւն հողէն, Պճնին արտերս կանաչ կանաչ, Եւ ուռնանան, հասկեր կապեն, Ատոք ցորեն կարմրահատ: Խնդրեմ, ո՛վ Տէր, մէկին տեղ Երսուն, վաթսուն եւ հարիւր, Որ տամ նախ ես իմ տէրութեան Տասանորդի տուրքն արդար. Եւ ապա տամ պարտատիրոջ Տոկոսիքներ ծանր ու ծանր, Ապա գիտի եկեղեցուն՝ Աղբատներուն էլ բաժին տանք. Եւ ինչ մընայ, ան է միայն Իմ ընտանեաց հաց ու ճարակ, Եւ հիւրերուն զան ու զման, Ուտեն տանեն ձրիի հաց: Այս է օրէնք մեր աշխարհին Մեր նահապետ պապերէն. Շինականին դուռն է բաց, Հաց ու սեղան միշտ պատրաստ:

(«Պապիկ Եւ Թոռնիկ»)

